

Paul Johansen: Die Estlandliste des Liber Census Daniae. København og Reval 1933.

Historisk Tidsskrift, Bind 10. række, 2 (1932)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_10rk_0002-PDF/hto_10rk_0002_80299.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=80299>

pdf genereret den : 28/5-2008

Bestanddele, Noter fra det 11., 12., 13. Aarhundrede, som Peder Olsen, Hamsfort og Bartholin — med ganske faa Undtagelser — har undladt at tage med, da de gjorde deres Udtog, idet disse Obituarnoter jo var uden Aarstal og derfor ikke kunde være til Nytte i deres annalistiske Arbejder¹. Jeg indrømmer, at Muligheden er til Stede, men Sandsynlighed taler for, at man ved Anlægget af den ny Anniversariebog har ryddet op og gjort et Udvalg. En Sammenligning mellem den yngre Gavebog fra Lund (Gl. kgl. S. 845 fol.) og Domkirkens to ældre Bøger, viser Vejen man gik i saadant Tilfælde. Mange Exempler fra udenlandske Kirker og Klostre kunde ogsaa fremføres. Kun sjældent bevarede de gamle Navnelag. Løgum Klosters Necrologium, som blev renskrevet i Sorø 1518, staar ret ene. De ældgamle danske Navne i denne Bog vidner kraftigt om Slesvigs Danskhed.

Man kan læse megen Historie ud af Necrologierne, naar man fordyber sig i dem. I Liber daticus Roskildensis lægger man Mærke til de mange Magistre blandt Domkirkens Folk i 13. Aarh.s 2den Halvdel og Begyndelsen af 14. Aarh.; man iagttager ligesom i Ribe Domkirkes og Næstved Klosters Necrologium Borger-skabets Fremrykken; man ser ogsaa det tyske Element i Borger-skabet dukke op o. m. m. Der er Stof til det borgerlige Samfunds Historie i Dr. Ottos flittige Arbejde, men naturligvis først og sidst Stof til Kirkehistorien.

Ellen Jørgensen.

**Paul Johansen: Die Estlandliste des Liber Census Daniae.
København og Reval 1933.**

Paul Johansens Værk er delt i en tekstkritisk, en bebyggelses-historisk og en adelshistorisk Del, med en særdeles instruktiv Indledning med Redegørelse for den hidtidige Forskning omkring Kong Valdemars Jordebog.

Ved en skarpsindig Undersøgelse af Estlandslestens Stednavne er det fastslaaet, at de ordner sig i Rækker, som danner Marschruter langs Landevejene, og at Optegnelsen af Byernes Navne og Størrelse i Bol (Haken) er sket af 31 forskellige gejstlige Personer. Listen synes at være omredigeret i Tiden før 1240, sandsynligvis ogsaa før Forliget i Stensby 1238, og dens Grundlag synes at være Daabslister, stammende fra de Præster, som i 1219—20 kristnede Nordestlands Befolkning i Landskaberne Reval, Harrien og Wierland. Et af Beviserne fremskaffes ved at sammenholde Listen med Beretningen i Henrik af Letlands Krønike om Kristningen

¹ S. 30.

af Harrien og Wierland. Det har tillige været Optegnernes Formaal ved Optegnelsen af Landsbyernes Haken-Størrelse at skabe en Matrikel. Ved en Undersøgelse af Ortografien udfindes det, at Optegnerne dels har tilhørt det danske, dels det nedertyske Sprog-samfund, men at det nedertyske Element var stærkt overvejende. Den lille Estlandsliste stammer sandsynligvis fra Kredsen omkring den pavelige Vicelegat Balduin af Alna, der 1230 i Estland søgte at skabe Muligheden for Oprettelsen af en stor, pavelig Kirkestat i Baltikum. Den store Estlandslistes Nyredaktør er en dansk gejstlig, efter al Sandsynlighed Revals Biskop Thorkild 1238—60, der stammede fra Ribe. Den synes bl. a. at have tjent som Grundlag for en Revision af Lensmændenes Adkomster til deres Besiddelser, og den interesserer sig derfor baade for den samtidige Besidders Adkomst og for Navnet paa Forgængeren fra Ordenstiden 1227—38. Det synes som om Biskop Thorkild er optraadt som Statholder, i Lighed med Ærkebisp Andreas Sunesøn 1219—21 og Biskop Tuve af Ribe 1221—23. Af en Undersøgelse af Vassallernes Navne og deres Ordning synes at fremgaa, at de er opført i Række efter deres Magt og Indflydelse, saaledes at de 3 førstnævnte Lensmænd i hvert Sogn tilsammen danner en Gruppe af 15 af de mægtigste Stormænd i Nordestland, om hvis Godsomraaders Størrelse man ved Haken-Tallene, Tallene paa de estniske Bondebol, kan danne sig en tydelig Forestilling. Ved forskellige Midler forsøges en mere nøjagtig Datering af Listen, der dels sammenholdes med samtidige Diplomer, som henfører den til Perioden 1238—49, dels undersøger Besiddelsesforholdene, hvorved det konstateres, at især de Magtforhold, der hersker i Wierland, hvor en enkelt Vassal, Thideric de Kyuel, har en overvældende Indflydelse, kunde passe med den indrepolitiske Konstellation, som forelaa i Foraaret og Sommeren 1241. Det formodes derfor, at Biskop Thorkild har haft Listen med sig til Danmark 1241 for at forelægge den nye Konge, Erik Plovpenning, sine Planer om det nye Reval Stifts Indretning, og antages, at da han paa den sidste af sine mange Rejser til Danmark døde paa Vej til Estland i Lund 14. Okt. 1260, forblev Listen i Lund.

Hele det mærkelige Samlingsbind, der, foruden Kong Valdemars Jordebog og de med den nærmest beslægtede Lister, tillige rummer saa mange andre mærkelige Skriftstykker, underkastes nu en fornyet Undersøgelse, som paa flere vigtige Punkter fører til nye Resultater, trods den ivrige Drøftelse, Haandskriftet i næsten 75 Aar har været Genstand for. Om Valdemarskalendariet fra Tiden $^{16}/_6$ 1238— $^{28}/_3$ 1241 har Forf. indhentet en Udtalelse fra

en saa kyndig svensk Specialforsker som Frk. Dr. Toni Schmid. Det er ikke nogen typisk Lundekalender, men gør Indtrykket af en verdslig, rigsdansk Kalender, som meget godt kunde svare til Fordringerne i det kongelige Kancelli eller *capella regia*. Om de forskellige Stykker og deres indbyrdes Forhold indskrænker Forf. sig, fraset Estlandslisterne, hovedsagelig til Referat af den gængse Opfattelse, og slutter sig ligeledes til den siden Bibliotekar Kaalunds Tid almindelige Antagelse, at Hovedhaanden tilhører frater Johannes Jutæ, der endnu 1298 levede i Sorø Kloster, men sandsynligvis, som Broder til Kansleren 1267—80 Magister Nicolaus Jutæ, tidligere havde arbejdet i Kancelliet. Mere indgaaende drøftes naturligvis Afskriverfejl og Mangler ved Estlandslisten. Samlingsbindet stammer sandsynligvis fra Erik Klippings Tid, og i Afsnittets sidste Del fremsætter Forf. den særdeles tiltalende Formodning om Haandskriftets Tilblivelse, at det oprindeligt har været forfattet paa Enkedronningen Margaretha Sambirias Tilskyndelse som Grundlag for Belæringen af den unge Erik Klipping. Skønt Forf. ikke selv tør kalde denne Formodning for en endelig Løsning af Spørgsmaalet, maa man indrømme, at der er overordentlig meget som taler for denne Tydnings Rigtighed. Margaretha Sambiria interesserede sig varmt for Estland, som hun fik i Livgeding 1266, og netop i Erik Klippings Tid var der særlig Interesse for de Landskaber, som finder mest udførlig Omtale i Jordebogen. Halland stod efter Grev Niels II.s Død direkte under Kongen 1261—83. Laaland-Falster var Kongens gamle Arvelande fra hans Fader Christoffer I, som havde faaet dem tildelt 1247, og her var Erik Klipping selv født 1249. Fehmern hørte direkte under Kongen, og her holdt Christoffer I 1248 sit Bryllup med Margaretha, Sambors Datter af Pommern. Hun synes ligeledes at have interesseret sig stærkt for Landskaberne ved Landets Sydgrænse, hvor hun som »Sorte Grete« mindes i Folkesagnene, men ikke i saa smuk en Skikkelse som i Estland. Hakon Palnesøns Skøde, som nævnes i Jordebogen, skete ligeledes umiddelbart til Christoffer I. Det antydes endvidere, at Parabelen om den fangne Kongesøn, som belæres af »pedagogi« i Loven og Profeterne og vises »thesaurus glorie«, kunde hentyde til Erik Klippings Fangenskab 1261—64. Andre Notitser tyder paa en nærmere Tilknytning til Lund og til Kongehusets (saaledes Hertug Knud af Estlands) Besiddelser i de svenske Landskaber. I Lund laa formodentlig ogsaa Biskop Thorkilds Estlandsliste efter hans Død 1260, og mulig stammer ogsaa Haandskriftets Rejseruter fra Utlengi til Reval og Ribe til Accaron fra ham, der var født i Ribe og Biskop i Reval.

I Oktober 1264 vides Magister Nicolaus Jutæ og Broder Johannes Jutæ at have været i Lund, just efter at den unge Konge nylig var sat i Frihed, og 14. December 1264 fandt, ifølge Huitfeldt, Arvedeling Sted i Lund mellem Erik Plovpenning's Døtre. Ved disse Lejligheder kunde bl. a. Biskop Thorkilds skriftlige Efterladenskaber være kommet i Kancelliets Besiddelse. Som bekendt findes der bagi Jordebogen en Præsts eller Munks Konzept til en Fru Margarethas sidste Vilje, hvorved hun i Begyndelsen af det 14. Aarh. doterer tre Kirker paa Fyn. Baade den gejstlige Mand og Haandskriftet synes da at have haft Forbindelse med et Kloster i Odense, og ogsaa her kunde der være en Forbindelse med Erik Klipping, som 1279 anlagde et Franciskanerkloster i Odense, hvor han havde tænkt selv at finde sin Grav, og hvor 1283 Kongens 2 smaa Døtre begravedes.

Denne Formodning om Tiden og Formaalet for Samlingshaandskriftets Opstaaen synes afgjort at være det hidtil sandsynligste Tydningsforsøg, der er gjort vedrørende denne Gaade ved Haandskriftet.

Det vilde dog være fejlagtigt, om man af det hidtidige Referat af Bogen skulde have faaet det Indtryk, at dens Indhold hovedsagelig var — ganske vist velbegrundede — Hypoteser. Bogen indeholder paa sine over 1000 Sider en saadan Fylde af Realiteter, at den er en ganske ypperlig Haandbog, ikke blot for Studiet af Estlands Bebyggelses- og Adelshistorie, men ogsaa i høj Grad for danske Læsere, og det er derfor ganske naturligt, at den er trykt med Carlsbergfondets Understøttelse. Forf. har haft alle Betingelser for at udføre dette Arbejde som Arkivmand og Bebyggelseshistoriker; at han har danske Forældre, har gjort det let for ham at følge ogsaa den danske Islæt i Estlands Historie. I sin Doktordissertation *Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter* (Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft XXIII, Dorpat 1925) og i sit Arbejdsprogram *Siedlungsforschung in Estland und Lettland* (Deutsche Siedlungsforschungen, Festschrift til Rudolf Kötzschke, 1927) havde Forf. allerede indgaaende behandlet Bebyggelseshistorien, og han uddyber nu yderligere Emnet her i Bogens bebyggelseshistoriske Del. Landegrænserne, Grænserne for de estniske Herreder (Gau, Kiligunde), Sognegrænserne og Kirkernes Grundlæggelse, Befolkningstætheden og Bosættelsesformerne, Handels- og Hærvejene, Strandbebyggelsen, Havnene og deres Betydning for Bebyggelsen, Godsernes Opstaaen, Landsbyernes Samling og Splittelse, Stednavnene er de Emner, hvis Behandling udgør dette Afsnit; ligeledes gives gode Oplysninger om Art og Størrelse af det særlige

estniske »Bondebøl« (Haken, vikat), der, trods Forskellighederne, dog opviser saa mange interessante Lighedspunkter med det gammeldanske Bol, at ogsaa dette Afsnit med stort Udbytte læses af danske Læsere.

En næsten 300 Sider stor alfabetisk Fortegnelse over alle Landsbyer i Estlandslisten giver for hvert Sted Oplysninger om Byens nuværende Beliggenhed (Gods, Sogn, Landskab), A. Byens Ejere til ind i det 16. Aarh., B. Byens Tilliggende og dets senere Skæbne, C. Antallet af »Haken« til Byen, D. Rekonstruktion af den ofte lidt forvanskede Navneform i Estlandslisten og Stednavnets Former i senere Kilder, alt med nøjagtige Kildehenvisninger.

Af ikke mindre Interesse er Bogens adelshistoriske Del, der bringer en Fylde af nye Iagttagelser, f. Eks. vedrørende Grundejendommenes Fordeling mellem Konge, Gejstlighed og Adel, og imellem de større og mindre Vassaller. Som Baggrund for Estlandslisten skildres Hovedtrækkene i Harriens og Wierlands Historie 1225—38. Vassallernes Herkomst og Indvandring, og selve Adelsstandens sociale Udviklingshistorie fremstilles indgaaende, og derefter følger en ny næsten 100 Sider stor alfabetisk Fortegnelse over Grundejerne i Estlandslisten, og hvad der af andre Kilder kan oplyses om dem. Endelig følger atter en næsten 100 Sider stor Fortegnelse over de middelalderlige Adelslægter med Stamtavler og Oplysninger om Slægternes Sædegaarde, Vaaben og Segl. Kortskitser og Segltavler illustrerer paa bedste Maade Fremstillingen, og de sidste 100 Sider optages af særdeles fyldige Sted-, Person- og Sagregistre, en Liste over Forkortelser, samt en Litteraturfortegnelse og et Forfatterregister.

Det vil saaledes forstaaes, at Værket ikke alene er en særdeles righoldig Haandbog, men at det tillige byder et meget værdifuldt Kildemateriale til Oplysning om de forskelligartede Problemer indenfor Bebyggelses- og Adelshistorien, Problemer, hvis Løsning ikke blot har Interesse for Estland eller Østbaltikum, men ogsaa for Danmark, det Land, hvorfra Forf.s Forældre stammer. Bogen er — paa Dansk — tilegnet Mindet om Faderen, afdøde Generalkonsul J. C. Johansen i Reval. *Svend Aakjær.*

**Axel Linvald: Bistrup. Byens Gods 1661—1931.
København 1932.**

Saafernt der efterhaanden skal skabes Klarhed over de mange forskelligartede Spørgsmaal i vor Landbrugshistorie, vil det være nødvendigt at foretage en Række dybtgaaende Under-